

KUL TÚRA SLOVA

Populárnovedný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného
ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

PhDr. Gejza Horák, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

V. Betáková, CSc., PhDr. G. Horák, CSc., PhDr. J. Horecký, DrSc., I. Masár, J. Matejčík, CSc., PhDr. J. Oravec, CSc., K. Palkovič, doc. PhDr. J. Ružička, DrSc., J. Sabol, E. Smiešková, M. Urbančok

REDAKČIA

Bratislava, Klemensova 27

J. Ružička, Na cestu o kultúre
reči 3

Hlasy kultúrnych pracovníkov

M. Urbančok, Čítame Slovník
slovenského jazyka 8
J. Oravec, Reč slovenského vy-
dania Rudého práva 12

Diskusie

E. Kučerová, K prekladu
privlastňovacích zámen 16

Rozličnosti

O názvoch filmov. Š. Michal-
lus 18
Vyslovujete viazane? V. Betá-
ková 20

Zprávy a posudky

Slováci a ich národný vývin.
V. Slivková 22
Po dvanásť raz v Dolnom Ku-
bíne. J. Bosák 25
Seminár o jazyku novín. J. Ho-
recký 26
Jazyková poradňa IV. J. Bo-
sák 27

Spytovali ste sa

Príhovor pisateľom. G. Horák 29
Čakáte rodinku? E. Smieško-
vá 29
Plurál skromnosti. J. Kačala 30
'Sranda' 'švanda'. M. Pisárči-
ková 30
Tipnúť si. J. Ružička 31
Pyré, či 'piré' alebo 'piré'? E.
Smiešková 31
Výslovnosť názvu obce Terany.
M. Pisárčiková 32
Na dŕvažok. G. Horák 32

OBSAH

KUL TÚRA SLOVA

1967

ROČNÍK 1

POPULÁRNOVEDNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU
A TERMINOLÓGIU • ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU Ľ.
ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

KUL TÚRA SLOVA

Populárnovedný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného
ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

PhDr. Gejza Horák, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

V. Betáková, CSc., PhDr. G. Horák, CSc., PhDr. J. Horecký, DrSc., I. Masár, J. Matejčík, CSc., PhDr. J. Oravec, CSc., K. Palkovič, doc. PhDr. J. Ružička, DrSc., J. Sabol, E. Smiešková, M. Urbančok

REDAKČIA

Bratislava, Klemensova 27

J. Ružička, Na cestu o kultúre
reči 3

Hlasy kultúrnych pracovníkov

M. Urbančok, Čítame Slovník
slovenského jazyka 8
J. Oravec, Reč slovenského vy-
dania Rudého práva 12

Diskusie

E. Kučerová, K prekladu
privlastňovacích zámen 16

Rozličnosti

O názvoch filmov. Š. Michal-
lus 18
Vyslovujete viazane? V. Betá-
ková 20

Zprávy a posudky

Slováci a ich národný vývin.
V. Slivková 22
Po dvanásť raz v Dolnom Ku-
bíne. J. Bosák 25
Seminár o jazyku novín. J. Ho-
recký 26
Jazyková poradňa IV. J. Bo-
sák 27

Spytovali ste sa

Príhovor pisateľom. G. Horák 29
Čakáte rodinku? E. Smieško-
vá 29
Plurál skromnosti. J. Kačala 30
'Sranda' 'švanda'. M. Pisárči-
ková 30
Tipnúť si. J. Ružička 31
Pyré, či 'piré' alebo 'piré'? E.
Smiešková 31
Výslovnosť názvu obce Terany.
M. Pisárčiková 32
Na dŕvažok. G. Horák 32

OBSAH

KUL TÚRA SLOVA

1967

ROČNÍK 1

POPULÁRNOVEDNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU
A TERMINOLÓGIU • ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU Ľ.
ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

KUL TURA SLOVA

*Populárnovedný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného
ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

PhDr. Gejza Horák, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

V. Betáková, CSc., PhDr. G. Horák,
CSc., PhDr. J. Horecký, DrSc., Ivan
Masár, J. Matejčík, CSc., PhDr. J.
Oravec, CSc., K. Palkovič, doc.
PhDr. J. Ružička, DrSc., J. Sabol, E.
Smiešková, M. Urbančok

REDAKCIA

Bratislava, Klemensova 27

ROČNÍK 1 — 1967 — ČÍSLO 1

KUL TURA SLOVA

Na cestu o kultúre reči

JOZEF RUŽIČKA

1. Predkladáme slovenskej kultúrnej verejnosti prvé číslo časopisu *Kultúra slova* so želaním, aby sa stal obľúbeným a účinným poradcom v otázkach kultúry súčasnej spisovnej slovenčiny. Popri ostatných jazykovedných časopisoch — ktoré majú výlučne výskumný ráz: Jazykovedný časopis je reprezentatívny orgán celej slovenskej jazykovedy so zameraním všeobecne jazykovedným, *Slavica slovaca* je časopis slavistický, Slovenská reč má slúžiť výskumu slovenčiny — bude mať Kultúra slova ráz prevažne praktický. Preto je nevyhnutné, aby sa jej zamierenie utváralo v úzkej spolupráci so spomenutými výskumnými časopismi.

Časopisom *Kultúra slova* nahrádzame Československý terminologický časopis, ktorý počas päťročnej činnosti — od 1962 do 1966 — plnil isté úlohy v oblasti koordinácie slovenskej a českej odbornej terminológie, ale nenašiel dost porozumenia v kultúrnej verejnosti českej ani slovenskej. Otázky odbornej terminológie nájdú, pravda, vždy dost miesta aj na stránkach nového časopisu, ale na rozdiel od minulých rokov bude nám ich treba podávať ako súčasť jazykovej kultúry v širokom zmysle slova, nielen zo zúženého hľadiska kontaktov slovenčiny s češtinou.

Na správne pochopenie úloh nového časopisu aspoň nakrátko niektoré základné poznatky o súčasnej spisovnej slovenčine a jej kultúre.

2. Za súčasné obdobie spisovnej slovenčiny pokladáme obdobie od r. 1945 podnes. Nadväzuje sa v ňom na výsledky politicky motivovaného boja o slovenčinu v dvadsiatych a tridsiatych rokoch. Dnes už nik nepochybuje o vedeckom fakte, že slovenčina, národný jazyk Slovákov, je osobitný slovanský jazyk. S tým sa zhodujú aj konštatácie:

Košického vládneho programu, ako aj Ústavy Československej socialistickej republiky o osobitosti slovenského národa, ktorý žije v spoločnom štáte s českým národom podľa zásady rovný s rovným.

Súčasná spisovná slovenčina ako najdôležitejšia forma slovenského národného jazyka je vyspelý moderný spisovný jazyk, ktorý všetkým svojim používateľom dobre slúži v každej oblasti spoločenského i súkromného života. Je to dobrý a vycibrený nástroj myslenia a dorozumievania, pripravený plniť všetky úlohy a schopný ďalšieho rozvoja.

Dvadsať rokov je nepatrné obdobie vo vývine jazyka, ale aj tak v ostatných dvoch desaťročiach badáme v spisovnej slovenčine osobitný vývin: vyznačuje sa vyváženým vzťahom k tradícii aj k novým zložkám domáceho i cudzieho pôvodu. Najzreteľnejšie sa to ukazuje v slovej zásobe.

Slovenský slovník sa obohatil o veľký počet jednotiek, vzrástol najmä počet odborných termínov. Prejavila sa tým značná racionalizácia slovenskej lexiky (= úsilie po slovách terminologického charakteru, slová pojmy). Nové termíny sa utvárali prevažne z domácich základov odvodzovaním.

Zmysel spoločenského vývinu a tiež povaha súčasnej vedy a techniky sú základom pre internacionalizáciu slovenskej slovnej zásoby, najmä odbornej terminológie. Javí sa to preberaním i všeobecným používaním medzinárodných termínov a prispôsobovaním domácich terminologických sústav k medzinárodným.

Pri kontaktoch s inými jazykmi preukazuje sa životaschopnosť spisovnej slovenčiny v tom, že sa preberajú len potrebné slová, ktorými sa slovenská slovná zásoba obohacuje a rozvíja. Ustálené domáce výrazy sa nenarúšajú ani preberaním z češtiny. V dôsledku cieľavedomej koordinácie pri tvorení a ušľachťovaní terminológií odborné výrazové prostriedky slovenčiny a češtiny sa síce zblížujú, ale tento vývin nesleduje oslabovanie slovenčiny.

3. Slovakistika má za úlohu starať sa o spisovnú slovenčinu, o jej výskum a rozvoj. V praxi pocitované a výskumom zisťované nedostatky v stavbe spisovnej slovenčiny treba odstraňovať v zmysle vnútorných zákonitostí slovenčiny: hlavnou vývinovou líniou môže byť len samostatný rozvoj spisovnej slovenčiny podľa vlastných potrieb a zákonitostí, a to v úzkom kontakte s ľudovým jazykom na jednej strane a s češtinou a inými slovanskými jazykmi na druhej strane. Preto sa žiada i naďalej intenzívne pracovať najmä v lexikológii a lexicografii, a to v odbornej terminológii i v česko-slovenských jazykových vzťahoch a skúmať štýlové rozvrstvenie spisovnej lexiky.

Tieto úlohy sú natoľko dôležité aj spoločensky, že si vyžadujú isté úpravy v organizácii jazykovednej práce na Slovensku v rámci Združenia slovenských jazykovedcov, v rámci všetkých výskumných pra-

covísk, dokonca aj vo formulácii niektorých výskumných úloh v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV.

Tu pôjde najmä o dve veci:

a) Treba stále posilňovať oddelenie pre spisovný jazyk, zdôrazňovať v ňom zložku pre jazykovú kultúru a utvoriť pre potreby tejto práce nový orgán.

b) Výskum syntaxe pozmeniť na monografický výskum kľúčových otázok syntaxe a dokončenie syntaktického kompendia ponechať na neskoršie roky. Takto získanú pracovnú rezervu venovať na vypracovanie Česko-slovenského slovníka a na prípravu Jednozväzkového normatívneho slovníka, teda príručiek, ktoré budú mať rozhodujúci význam pri ušľachťovaní normy spisovnej slovenčiny, ako aj pri spevňovaní a prehľbovaní jazykového povedomia širokých vrstiev kultúrnej pospolitosti.

4. Jazyková prax nie je u nás na žiaducej úrovni. Jazykové prejavy písané i hovorené (napr. v dennej tlači, v obežníkoch a smerniciach ústredných úradov, v rozhlase a televízii, na školách a vo verejnosti) sú často chybné z hľadiska platnej kodifikácie pravopisnej a výslovnostnej, gramatickej i lexikálnej a veľmi často nie sú primerané z hľadiska štýlu. Príčiny tohto stavu sú hlboko spoločenské. Popri dôsledkoch spoločenskej revolúcie treba spomenúť nepripravenosť školy plniť kultúrne a národné úlohy v plnom rozsahu. Po roku 1945 sa aj v školách často uplatňoval vlašný až negatívny vzťah k národným veciam, a tým aj k spisovnej slovenčine.

Nízka kultúrna úroveň jazykových prejavov je priamym prejavom slabého jazykového povedomia väčšiny používateľov spisovnej slovenčiny. Často sa nízka jazyková kultúra spája aj s nízkou kultúrnosťou vo všeobecnosti. Preto treba vyvíjať a zvyšovať morálny tlak na tých, ktorí doteraz nedoceňujú celospoločenskú hodnotu spisovného jazyka a nevenujú dostatočnú pozornosť výsledkom jej výskumu. Aj najvyššie stranické, štátne a kultúrne orgány treba presviedčať o povinnosti starať sa o rozvoj spisovnej slovenčiny a starať sa rovnakou mierou aj o zvyšovanie úrovne prejavov všetkých politických a kultúrnych činiteľov.

5. Jazyková výchova je dôležitá zložka kultúrnych úsilí národa: patrí medzi popredné úlohy socialistickej spoločnosti. Je užitočné rozlišovať školskú a mimoškolskú jazykovú výchovu.

Školská jazyková výchova má podnes značné nedostatky. Týka sa to škôl všetkých stupňov, od materskej až po vysokú školu. Je potrebné urobiť nápravu najmä v dvoch veciach: jednak v záväznosti vyučovať v spisovnej slovenčine a jednak v pripravenosti učiteľa. Osobitnú pozornosť treba pritom venovať príprave a výchove učiteľov

slovenského jazyka na pedagogických školách a pedagogických i filozofických fakultách.

Mimoškolská jazyková výchova by sa mala v budúcnosti uberať dvoma smermi. Jednak by sa mala naďalej rozvíjať všeobecná nápravná činnosť pomocou rozhlasu a dennej tlače; jednak by sa mali uskutočniť rozličné špecifické akcie pre rozličné zložky našej kultúrnej verejnosti (napr. pre rozhlas a televíziu, pre divadlo a film, pre dennú tlač, pre nakladateľstvá, pre jednotlivé úrady). V tejto práci bude potrebné venovať viac pozornosti jazykovej prevencii ako jazykovej terapii, lebo tak sa môžu ľahšie dosiahnuť výsledky trvalejšej hodnoty.

Povinnosťou jazykovedcov je vypracovať a vydať primeraný počet trvalých učebníc, príručiek a iných pomôcok, v ktorých by sa mohol uplatniť zreteľ na špecifické požiadavky jednotlivých úsekov verejného života. Pôjde tu o publikácie rozličnej úrovne a náročnosti. Najväčší dôraz treba v nich položiť na spisovnú výslovnosť a na správny výber slov.

Úsilie o zvýšenie jazykovej kultúry nemôže mať charakter jednorazovej akcie. Preto treba počítať s náročnými podujatiami po niekoľko rokov, kým si kultúrni príslušníci nášho národa uvedomia význam spisovnej reči ako celospoločenskej záväznej formy národného jazyka a naučia sa používať spisovné slová a zvraty, tvary a väzby celkom automaticky. V tomto úsilí bude mať značnú úlohu aj náš nový časopis Kultúra slova.

Nebolo by ani v nás viery k životu nášmu, keby sme mysleli, že sa v jednom, a síce v tom, čo je čisto slovenské nezjednotíme, a nebolo by v nás iste sily života, keby sme sa v tom nezjednotili a všetci v jednu vôľu nespojili.

(L. Štúr, *Nauka reči slovenskej*, Bratislava 1957, 156.)

Chceme, aby náš časopis všestranne a dobre slúžil jazykovej kultúre, preto si veľmi pozorne budeme všimáť hlasy našich vedúcich kultúrnych pracovníkov o tom, čo by v ňom privítali.

Člen redakcie požiadal vynikajúceho majstra slova a učiteľa Vysokej školy múzických umení — doc. Viliama Záborského o dobré slovo na cestu.

NETREBA HÁDAM PRIPOMÍNAŤ, ŽE ČASOPIS TOHTO DRUHU MOŽNO LEN PRIVÍTAŤ A ŽE HO POTREBUJEME AKO SOL. ALE ABY USPOKOJIVO SPLNIL ÚLOHU POPULÁRNOVEDNÉHO MESAČNÍKA — MUSÍ SI PREDOVŠETKÝM TÚ POPULARITU ZÍSKAŤ. A TO JE HÁĎAM PRVORADÁ ÚLOHA TÝCH, KTORÍ HO BUDÚ ROBIŤ. MUSÍ BYŤ ZAUJÍMAVÝ, ABY HO CHYTAL DO RÚK KDE-KTO S RADOSŤOU. LEN TAK BUDE MÔCŤ ŽIVO ZASAHOVAŤ DO JAZYKOVEJ PRAXE — VEĎ SA MÁ TÝKAŤ PRAKTICKY KAŽDÉHO. AK TEDA BUDE TAKÝTO, AKO ISTE OČAKÁVAME VŠETCI, NUŽ PRIRODZENÉ MOJÍM OSOBNÝM — UMELECKÝM, PEDAGOGICKÝM I SRDEČNÝM ŽELANÍM JE, ABY VENOVAL VEĽA, VEĽA SÚSTAVNEJ FOZORNOSTI HOVORENÉMU SLOVU; ALE NIELEN NA TÝCH FÓRACH, KDE ONO PATRÍ K PROFESII, NAPRIKLAD V DIVADLÁCH, V TELEVÍZII, V ROZHLESE, ALE AJ — A TO PREDOVŠETKÝM — ABY PREBUDIL ZÁUJEM O KULTÚRU HOVORENÉHO SLOVA U MLADÝCH LUDÍ (KTORÁ JE — SMÉLO MÔŽEM TVRDIŤ — MINIMÁLNA); MAL BY SI VŠÍMAŤ SÚČASNÝ STAV NA ŠKOLÁCH, VO VEREJNÝCH PREJAVOCH — A VOBEČ, AK CHCETE, HOCIKĎE NA ULICI. NIELENŽE SI HOVORENÁ REC TAKÚTO POZORNOSŤ ZASLŮŽI, ALE JU AJ VEĽMI POTREBUJE.

VILIAM ZÁBORSKÝ

Čítame Slovník slovenského jazyka

MILAN URBANČOK

Máme pred sebou relatívne celý (dokončieva sa ešte posledný — šiesty — zväzok doplnkov a dodatkov) Slovník slovenského jazyka (ďalej SSJ). Je to významom i rozsahom jedno zo základných diel slovenskej jazykovedy. Vzniklo ako výsledok dlhoročnej práce kolektívu lexikografov, ktorý od začiatku viedol Š. Peciar.

SSJ — ako to z úvodu vyplýva — si postavil za cieľ zachytiť, vysvetliť a normovať slovnú zásobu spisovnej slovenčiny, „ako sa postupne vyvinula, štylisticky rozvrstvila a ustálila od klasického obdobia slovenskej literatúry až do dnešnej epochy socialistickej výstavby...“¹

Nie je ťažko zistiť, že takto postavené úlohy sú naozaj veľmi náročné. A to tým viac, že sa v mnohom smere (štylistická charakteristika slov, postoj k minulosti) v našich pomeroch mali splniť v takom veľkom rozsahu a s takou náročnosťou po prvý raz. V mnohom bolo tradície málo, v mnohom nebola nijaká. Nebolo vopred určenej koncepcie — a to ani v hrubých črtách. Koncepcia sa vypracúvala a prepracúvala až do podrobností v priebehu práce. Aj v zmysle lexikografickej koncepcie je teda SSJ dielom v plnom zmysle slova kolektívnym.

Z hľadiska lexikografickej koncepcie v širšom zmysle sa SSJ hodnotil kladne. Výsledky práce kolektívu lexikografov i hlavného redaktora v tomto smere znesú aj prísnejšie meradlá z hľadiska úrovne súčasnej lexikológie.

Napriek tomu však — ako je známe z diskusií v Kultúrnom živote a z priebehu a záverov vedeckej konferencie o SSJ, ktorá bola 21.—23.

¹ SSJ, Informácie pre používateľov slovníka, str. V.

júna 1965 v Smoleniciach — sa isté stránky SSJ stali predmetom ostrej a rozsiahlej kritiky. Kritika sa týkala koncepcie v užšom (vnútornom) zmysle, a to hodnotenia istých vrstiev slov v rámci nášho spisovného jazyka.

Najvyhrotenejšie námietky sa vyslovili najmä v tom smere, že SSJ slovnú zásobu skresľuje dvojako: ochudobňuje ju o isté spisovné slová a na druhej strane „obohacuje“ ju o isté slová nespisovné.

V prvom prípade ide o slová, ktoré SSJ označuje ako ľudové, nárečové alebo krajo­vé (teda nespisovné), hoci v skutočnosti ide o spisovné slová (typ *petrenec*, *lapnúť si*). V druhom prípade ide o čechizmy označené v SSJ spravidla ako knižné zastarané alebo knižné slová, ktoré sa dokladajú z klasikov našej literatúry. Sú to slová typu *dôtka*, *bitevný*; *škádlit*.

Obom skupinám slov sa venovalo veľa pozornosti. V popredí bola však predsa len druhá, a to preto, že so slovami tohto typu sa stretáme nielen v minulosti, ale v inej (novej) situácii predstavujú problematiku súčasnú. Preto sa vyžadovalo, aby SSJ bol k nim zaujal jednoznačnejšie stanovisko z hľadiska normy súčasného spisovného jazyka.

Príčin, ktoré takéto neuspokojivé riešenie v SSJ spôsobili, je viac. Čiastočne sú známe. Dôležitú úlohu tu zohralo aj to, že SSJ urobil časovo veľmi široký záber v slovnej zásobe spisovnej slovenčiny (excerpčný materiál zahŕňa už aj diela L. Stúra a niektorých štúrovcov). Ďalej možno za príčinu pokladať, že sa v nedostatočnej miere prizeralo na to, čo sa na kultivovaní spisovnej slovenčiny v minulosti vykonalo; tento fakt súvisel aj s obavou, že by sa prísnejšie (jednoznačnejšie) normatívne stanovisko bolo mohlo hodnotiť ako purizmus.²

To, že SSJ podáva informácie aj o takých slovách, ktoré zo slovnej zásoby vypadli (pre akékoľvek príčiny), nemožno zásadne pokladať za chybu. Už aj preto nie, že diela autorov, ktorí ich kedysi použili, sa dnes nielen znova vydávajú, ale sa hojne aj čítajú. Ak však používateľ siahne po SSJ nie v tejto súvislosti, ale s cieľom presvedčiť sa o normatívnej stránke slova (o jeho správnosti), často nie je (a týka sa to aj naozaj kultúrnych používateľov) s riešením, ktoré nájde v SSJ, spokojný — hodnotenie slov typu *dôtka*, *bitevný*; *škádlit*, pokladá za nejednoznačné alebo aj za chybné.³

SSJ už plní a iste aj bude plniť svoje spoločenské a vedecké poslanie v podstate dobre. Aby však ešte lepšie mohol slúžiť a aktívnejšie

² To má širšie súvislosti s tým, ako sa u nás formovala spoločenská situácia. Tu sa tejto otázke nemôžeme venovať podrobnejšie.

³ Napr. slovo *škádlit*, ktoré je v SSJ označené ako knižné (teda spisovné).

účinkovať pri upevňovaní spisovnej lexikálnej normy a pri zvyšovaní jazykovej kultúry, bolo by bývalo len a len jeho prednosťou, keby bol slová typu *dôtka*, *bitevný*, *škódliv* hodnotil v prvom rade normatívne a až v druhom rade informatívne a dokumentárne⁴ a keby sa na druhej strane neboli podcenili slová, ktorými sa spisovná slovenčina obohatila a obohacuje zo svojich pôvodných zdrojov, z nárečí (*petrevec*, *lapnúť si* ap.).

Je jasné, že v hotovom diele už koncepciu zmeniť nemožno. Je tiež pravdepodobné, že nové vydanie SSJ, v ktorom by sa koncepcia už zmeniť mohla — podľa našich kultúrnych pomerov usudzujúc — azda v najbližších desiatich rokoch nepríde do úvahy. Ani programovaný menší normatívny slovník nebude možné urobiť v takom krátkom čase, ako by si to potreby jazykovej praxe vyžadovali. Treba však zdôrazniť, že prácu na ňom treba začať čím skôr.

Bolo by preto osočné, keby sa postupne (najlepšie spôsobom kolektívnej spolupráce) sústavným čítaním prebrali spomenuté kritizované miesta v SSJ a keby sa výsledky tohto „čítania“ zachytili na stránkach nášho časopisu. Pomohlo by sa tak pomerne pružne jazykovej praxi (čítatelia by si mohli príslušné heslá vo svojich exemplároch SSJ upravovať) a vykonala by sa aj nie nedôležitá prípravná práca na prípadné druhé vydanie SSJ, aj istá časť prípravy k menšiemu normatívnemu slovníku.

Konkrétny postup by mohol byť asi takýto (pravdaže, sled hesiel z praktického hľadiska bude musieť byť abecedný):

heslo

riešenie

ačkoľvek

SSJ uvádza ako trochu zastaranú spojku. Spojka *ačkoľvek* je zastaraná celkom (tak ako *ačpráve*).

babrač

V porovnaní so slovami *chrapač*, *chrobač*, *žobrač* ap. sa ukazuje, že nejde o nárečové slovo. Je to

⁴ Spracúvanie slov typu *dôtka*, *bitevný* sa dalo v SSJ riešiť aj inak, pričom sa hodnotenie nemuselo pohybovať výslovne na rovine správne — nesprávne, čo sa často pokladá za „primitívne“ alebo „puristické“. A niektoré heslá sú v SSJ naozaj postavené tak, že sa kompromisne vyhovel aj informatívnemu (a dokumentárnemu) zreteľu, ale aj zreteľ na súčasnú normu sa vyjadril dosť výrazne a zrozumiteľne. Napr. už v prvom diele SSJ sa nespisovné slovo *drôbež* uvádza tak, že je ako heslové slovo sádzané obyčajne oproti spisovnému slovu *hydina*, ktorým sa vykladá. Prítom sa dokumentuje, že toto slovo kedysi použili Vajanský a Rázus. Takýto spôsob je z normatívneho hľadiska prijateľný.

spisovné slovo, ktoré má menší výskyt. Je to teda zriedkavé spisovné slovo.

cez

Fráza „tára, trepe piate cez deviate“ v SSJ sa označuje ako hovorová. Ide o nespisovné vyjadrenie (mechanický prepis českého „páté přes deváté“). Nemala sa uvádzať vôbec alebo — ak je jej frekvencia pozoruhodnejšia — mala byť označená ako chybná. Pri nej mal byť spisovný výraz *dve na tri*.

baživý

Označenie zastar. (zastarané slovo) je v SSJ neodôvodnené. Veď odvodeniny *baživo*, *baživosť* použili súčasní autori (Ondrejov, Figuli).

betlehemec

V SSJ označené ako ľudové zastarané slovo. *Betlehemec* je spisovné slovo (o tom svedčia aj heslá *betlehem*, *betlehemský*, ktoré SSJ správne spracúva). Tým menej ide o zastarané slovo. Výklad v SSJ zrejme „predbehol“ čas, lebo *betlehemci* nie sú „chodili“, ale sem-tam chodia aj dnes.

Poznámka redakcie

Uvedený návrh vypracoval autor v dohovore s redakciou. Redakcia s návrhom a jeho odôvodnením súhlasí a chce od budúceho čísla sústavne uverejňovať poznámky k jednotlivým heslám v abecednom poriadku. Prosíme aj našich čitateľov, aby sa k tomuto návrhu vyslovili a aby nám poslali svoje pripomienky.

Ks

Reč slovenského vydania Rudého práva

JÁN ORAVEC

Na reč novin sa verejnosť často ponosuje. Z jednej strany novinám zazlieva, že obsahujú mnoho cudzích slov, z druhej strany zasa, že obsahujú síce domáce slová a konštrukcie, ale málo zrozumiteľné. Čitatelia možno zovšeobecňujú, možno sa dotýkajú iba jednej stránky novinárskej reči, ale ani tak sa ich hlasy neozývajú bez príčiny. Preto sa v našom časopise budeme rečou novin a časopisov zaoberať pomerne často.

Na začiatku si všimnime reč slovenského vydania Rudého práva. Rozoberieme malú časť chýb z čísel, ktoré vyšli v týždni od 19. do 23. septembra 1966. Ide tu síce o osobitnú problematiku, lebo Rudé právo sa prekladá, ale to nijako nezbavuje povinnosti, aby pôsobilo i z rečovej stránky ako dobrý vzor.

Redakcia tohto denníka má najviac ťažkostí so slovnou zásobou, preto mnohé slová jednoducho neprekladá, napr. slovesá: nechá *vytlačit' plagáty* (dá; slovenský alebo správny, resp. vhodnejší ekvivalent budeme ďalej uvádzať v zátvorkách), udiali sa (*stali sa*) *veci preratného významu*, ukludňuje (*utišuje, upokojuje*), neuspeli (*nemali úspech*), bežal čosi zariadiť (*vybaviť*), druhý proces nedopadne (*sa neskončí*) *inak, bojové nasadenie* dopadlo (*sa podarilo*) *výborne*, presídliť (*prestahoval sa*) *do chalupy Penkhardtovej*, vid' (*pozri*) *obrázok*, rôznili sa (*rozchádzali sa*) *názory*. Doktoré z nepreložených slov síce neupozorňujú na seba natoľko, lebo ako druhoradá sa používajú i v slovenčine, ale práve preto oslabujú dobrý úzus, ak sa používajú ako jediné miesto základných slov, napr. stanovíť (*určiť*), poznamenajú (*poznačia*) *niekoľko našich spoluobčanov na celý život*, dokáže sa (*vládze sa, vie sa*) *rýchlo presunúť*, zlosovať (*vyžrebovať*), počet vozi-

diel stúpne (*sa zvýši*), *prihliadnuť* (*prizrieť*) *na ekonomické hľadiská*, *chovať sa* (*správať sa*) *zle*, *snaží sa* (*usiluje sa*).

Inokedy sa tu slová prekladajú iba hláskoslovne, napr. *trávne porasty* zaujímajú (č. *zajímajú*, slov. *zaberajú*) *25 percent*; *na príprave sa podieľali* (*zúčastňovali*) *stovky motoristov*. Sloveso *podieľať sa* používa sa tu výhradne, akoby slovenské sloveso (*z*)*účastniť sa/zúčastňovať sa* nejestvovalo, preto mu treba venovať trochu pozornosti. Z formálnej stránky je utvorené dobre, priam podľa klasického vzoru nedokonavých predponových sloves s predĺženým koreňom a s príponou *-a-*. Nevyhovuje preto, že vytláča ustálené, celonárodné známe sloveso *zúčastňovať sa / zúčastniť sa*, príp. aj *účastniť sa*, ktoré má i dokonavý vid a ktoré je odvodené od slova *účasť*, a tým zreteľne hovorí, že nejde iba o pasívne profitovanie, lež o aktívne pričinenie sa o niečo. Za sloveso *zúčastňovať sa* a proti slovesu *podieľať sa* svedčí aj porovnanie ich koreňov *-časť-*, *-diel-*, ktoré patria do rodiny *časť, diel*. Frekvencia slova *diel* je v slovenčine minimálna, obmedzená iba na spojenia (*I, II.*) *diel knihy, filmu*, všade inde sa používa slovo *časť*, dokonca i pri slovesách so základom — *deliť* (*na časti, čiastky*). Keď zväzíme všetky tieto slovníkové a gramatické okolnosti, musíme dať prednosť slovesu *zúčastňovať sa / (z)účastniť sa* pred slovesom *podieľať sa*, akokoľvek by toto druhé bolo formálne dobre utvorené.

Aký stav sme v náznaku načrtli pri slovesách, taký je i pri ostatných slovných druhoch.

Pri podstatných menách stretáme v texte napr. *pastviny* (*pasienky*), *traskaviny* (nam. *výbušniny*), *prádlo* (*bielizeň*), *mitingy* (*zhromaždenia*), *iba znalosti* (ani *raz vedomosti*), *paže* (*ruky*) *jej bezvládne viseli*, *hora Boubín* (*vrch*), *kľud* (*pokoje*), *lúpežníci* (*zbojníci*), *odvaly* (nam. *menej odborného* *haldy*) *kamenia*, *vojenské ťaženie* (*vojenská výprava*), *nádražie* (*stanica*) a i.

Pri prídavných menách nie sú preložené napr. *perné* (*ťažké*) *chvilé*, *naprostá* (*absolútna*) *prevaha*, *bolo nutné* (*nevyhnutné*), *výtečné splnenie* (*vynikajúce*), *milostné* (*ľúbostné*), *nadsadený* (*zveličený, zdôraznený*), *púhy* (*čiry*), *zlosovací* (*žrebovací*) *hárok*, *strnulá* (*meravá*), *ojazdené* (*opotrebované*) *autá* a i.

Chybné sú preložené adjektíva v spojeniach: *nadobúdajúca* (*nadobúdacia*) *hodnota*, *zvolil pre ňu pôvodný* (*originálny*) *postup*.

Stereotypne (jediným výrazom) sa tu prekladajú (resp. vôbec neprekladajú) doktoré adjektíva, ktoré majú v slovenčine niekoľko ekvivalentov. Napr. slovenčina nemá iba adjektívum *rôzny*, lež aj adjektíva *rozličný, rozmanitý*, a každé z nich má svoju úlohu v jazyku. Variabilita sa v slovenčine bežne označuje adjektívom *rozličný* a zdôrazňuje adjektívom *rozmanitý*, kým iba rozdiel, diferenciacia, ktorá sa

dá označiť aj adjektívami *nerovnaký, odchodný, rozdielny*, sa môže označiť i adjektívom *rôzny*.

Z prísloviak bolo treba preložiť napr. opodiaľ (*obďaleč*), ukvapene (*prenáhle*), kľudne (*pokojne*), častokrát (*často*), väčšinou (*zväčša*), navyiac (*navyššie*). Originálu celkom podliehajú prekladatelia pri príslovke *neustále*. Tá sa tu používa ako jediná, hoci stojí až na konci radu vhodnejších slovenských ekvivalentov: *stále, ustavične, neprestajne, jednotajne, sústavne, vždy, čoraz*. Všetky majú svoje miesto v jazyku, len ich treba využiť na štylistickú diferenciáciu prejavu.

Viac pozornosti treba venovať i rečovým zvratom. Prilievavejšie sa dali preložiť napr. príslovia a zvraty: Keď sa vytína les, lietajú ivery (*Keď sa hora rúbe, triesky lietajú*); kedysi tu nebolo do čoho pichnúť (*nebolo sa čoho chytiť*); stav sa zlepšil, ale nechcem to zahriať (*č. zakříknout = uriecl, urieknuť*); v poslednom kilometri sám nasadil do útoku (*prešiel*), to chce (si vyžaduje) trochu cviku.

Hodne treba naprávať i v slovtvornej oblasti, napr. obyvateľov mesta alebo obce nepomenúvať adjektívom (vzťahovým), lež substantívom, teda nie typ „brnenski porazili už štvrtý raz pražskú Duklu“, lež typ *Brňania*; podobne inde, nie palný, lež *palič*. Pri slovesách nepodeňovať ustálené predpony, ako sa stalo v prípadoch vyhodnocovať (= *zhodnocovať*), opláca sa (*vypláca sa, odpláca sa*), vyprávať (*rozprávať*) alebo ich nevynechávať: *Tragická smrť je predmetom ďalšieho šetrenia (vyšetrovania)*. To isté platí o príponách adjektív, porov. *priemyslový / priemyselný*, lebo sú len odvodeniny *s priemyselniť, priemyselňovať* nie „*s priemysloviť*“, *strojárenský (strojársky)*, nedosažiteľný (*nedosiahnuteľný*), ochablý (*ochabnutý*), a ďalšie s príponou *-lý, štvrtočný, piatočný (štvrtkový, piatkový)*. Zo zložených slov tzv. nepravé zloženiny nemôžu sa skladať bez ohľadu na rekciiu komponentov ako v prípade sebeobrana (*sebaobrana*, lebo je len *obraňovať seba*, s akuzatívom, nie *obraňovať „sebe“*).

Vplyvom originálu sa dosť chýb vkĺzlo i do morfológie. Najviac sa s nimi stretáme v tvaroch podstatných mien, a to v genitíve sg. mužských substantív: *použitie kompresoru (kompresora)*, zlosovacieho lístku (*žrebovacieho lístka*), priestupky hráčov Geleta (*Geletu*), Knéborta; maršala A. A. Grečku (*Grečka*); v genitíve sg. ženských substantív: *dojem kruhovej hrádzy (hrádze)*, v oblasti vedeckotechnickej spolupráci (*spolupráce*), výročie svojej významnej púti (*púte*); v genitíve pl.: zo Slatiňan (*zo Slatinian*), za likvidáciu prežitkou (*prežitkov*); no aj v iných pádoch: v huti (*v hute*) Konev, na polovic (*na polovicu*), v Košiciach (*v Košiciach*) a i. Doktoré chyby vznikli z nepochopenia originálu a jeho mechanickým prepisom: *Československá delegácia využije na presadzovaní (na presadzovanie — akuzatív) tohto programu aj tribúnu...; nezaniikli tance a piesne, znie (znejú, č. zní) nad*

slováckymi dedinami... Vplyv originálu možno vidieť i na vynechávaní zvratného sa, porov.: dráma nekončí (sa nekončí); tam, kde končieval (sa končieval) chlieb...; prisun tovaru začal (sa začal) už od októbra, kľže (kľže sa) po celom tele, vyhrážala (vyhrážala sa) kraju.

I v skladbe by mohlo byť slovenské vydanie Rudého práva menej závislé od originálu. Malo by sa to odraziť v používaní väzieb, predložiek, spojok a i. Nemali by v ňom ostať väzby: zneužil toho, diskutovali sa nové možnosti spolupráce, vyhlásil k študentom, nemá poňatie, stala sa tradičná, čomu sa vojská naučili, zúčastnia sa bojovej akcie a pod., lež väzby: *zneužil to, diskutovalo sa o nových možnostiach, vyhlásil študentom, nemá poňatia, stala sa tradičnou, čo sa vojská naučili, zúčastnia sa v bojovej (alebo na bojovej) akcii*. Príslovkové určenie účelu by sa nemalo vyjadrovať jedine príčinnou predložkou pre v spojeniach typu: *prostriedky pre krátkodobú narkózu, kandidát pre rok 1969, používať tento typ pre poľnohospodárske práce, objekt vhodný aj pre koncerty*, lež v nich ponechať základnú účelovú predložku na: *prostriedky na krátkodobú narkózu, kandidát na rok 1969, používať na poľnohospodárske práce, objekt vhodný na koncerty*. A naopak príčina by sa nemala vyjadrovať účelovou predložkou kvôli v takých spojeniach ako „*kvôli zahraničnopolitickej izolovanosti Spolkovej republiky prichádza bez tromfov*“.

Vplyv originálu prejavuje sa v označovaní, resp. neoznačovaní mäkosti (najmä *l*), napr. *päťročnica (päťročnica) a ľudia (ľudia) okolo nej, 190 rokov Štátneho pedagogického nakladateľstva (nakladateľstva)*, ďalej v označovaní kvantity, porov. *pangermanské (pangermánske) organizácie, kofeín (kofeín)*.

Ešte by bolo možné zastaviť sa pri štylistickej stránke slovenského vydania Rudého práva. Tá by si však vyžiadala nový článok. Nedostáva sa nám miesta ani na to, aby sme vypočítali dobré črty tohto denníka, takže sa náš pohľad môže zdať pohľadom z jednej strany. Je to však pohľad potrebný na to, aby sa zlepšila rečová stránka slovenského vydania tohto denníka, lebo doterajšia jej úroveň nerobí dobrú službu ani slovenčine, ale ani čitateľom, ani tomuto denníku samému.

K prekladu privlastňovacích zámen

ELEONÓRA KUČEROVÁ

Gramatická stránka nášho jazyka, na rozdiel od niektorých otázok slovnnej zásoby, má väčšinu pravidiel ustálenú a teda záväznú. Ustálené je aj pravidlo o používaní privlastňovacích zámen. V slovenčine platí zásada (na rozdiel od iných jazykov, najmä neslovanských): ak sa v danej vete predmet privlastňuje podmetu, používa sa zvrtné privlastňovacie zámeno *svoj*, ak sa neprivlastňuje podmetu, používa sa príslušné nezvrtné zámeno.

Hoci pravidlo o používaní privlastňovacích zámen pri predmete nie je nové, často sa stretáme s jeho chybným použitím. Prax ukazuje, že ho nemáme dostatočne v krvi. Okrem textov, ktoré sa zväčša narýchlo alebo neodborne prekladajú z cudzích jazykov pre potreby zpravodajskej rubriky dennej tlače a pre rozhlasové a televízne relácie, nachádzame takéto chyby aj v prekladoch z beletrie.

Ako ilustračný materiál použijeme preklad Deleddinej knihy *Elias Portolu**. Materiál, ktorý sme v preklade našli, možno rozdeliť do niekoľkých skupín.

1. Prvú skupinu tvoria prípady so správnym použitím privlastňovacieho zámena. Tých je, pravdaže, v knihe väčšina (príklady nebudeme uvádzať).

2. Do druhej skupiny patria prípady s diskutabilným privlastňovacím zámenom (*Vždy to spomínam Bertemu Portoluovi a všetkým mojim synom*, str. 15. *Chceš urobiť nešťastným tvojho brata i to nevinné stvorenie?*, str. 56). Román bol preložený z taliančiny, kde nejestvuje zvrtné privlastňovacie zámeno a pri predmete stojí príslušné osobné

* Preklad F. Horvátha, vydalo SVKL, Bratislava 1965.

privlastňovacie zámeno. Nezvrtné privlastňovacie zámeno v uvedených vetách môžeme pokladať za vplyv taliančiny.

Hoci zvrtné privlastňovacie zámeno sa používa veľmi prísne, jestvujú isté odchýlky. Ak sa privlastňovacie zámeno používa nielen na privlastňovanie, ale aj na vymedzenie, ukazovanie alebo zdôraznenie, použije sa nezvrtné zámeno. Táto výnimka, naoko jednoznačná, si žiada autora i čitateľa s veľmi vypestovaným, citlivým jazykovým povedomím; autora, ktorý túto výnimku použije vedome, a čitateľa, ktorý pochopí autorov zámer. Ostáva otvorenou otázka, ako chápať uvedené príklady. Z jazykového hľadiska je rovnaká situácia aj v nasledujúcich príkladoch, a predsa prekladateľ použil zvrtné zámeno správne: *Skôr by som vedel spáchať zločin, ale vyjaviť túto vec svojim rodičom, to nie*, str. 58.

3. V zloženej vete, kde je niekoľko podmetov, môže privlastňovacie zámeno spôsobiť nejasnosti, dávať dvojaký zmysel (*Ale teraz v tejto tichej temrave, keď cítil sviežu vôňu vidieka, ktorá mu pripomínala šťastné dni svojej prvej mladosti, ... str. 17 — Čej mladosti?*).

4. Slovenčina, ako vieme, sa vyhýba používaniu privlastňovacích zámen, ak si to nevyžaduje logika deja, ani štylistický zreteľ. Vo vete *Daj koňa tvojmu bratovi, lebo ten jeho už nevládze*, str. 46 je privlastňovacie zámeno zbytočné. Vie o tom aj prekladateľ, lebo na str. 57 nachádzame takúto vetu: *Choď, vráť sa do obce, porozprávaj sa so svojim bratom* a o riadok nižšie: *No dobre, tak sa pohováraš s matkou*.

5. Vlastnícky vzťah môžeme v slovenčine vyjadriť okrem privlastňovacích zámen aj 3. pádom osobného zámena a taktiež zvrtným zámenom *si*. Možno to štylisticky využiť najmä v dialógoch. Presvedčí nás o tom porovnanie týchto dvoch viet: — *Baran je upečený, Berte; choď si hľadať syna* (str. 32). — *Portolu, choď pozrieť, kde je tvoj syn* (str. 32). Náležite je použitý datív aj v tejto vete: — *Je to pravda. Ale Pietro je mi brat* (str. 56).

6. Isté rozpaky badáme pri používaní privlastňovacích zámen v rozkazovacích vetách: *Daj mi tvoju šálku, neznepokojuj sa s tým*, str. 15. *Daj koňa tvojmu bratovi, lebo ten jeho už nevládze* — o dva riadky nižšie: — *Elias, syn môj, poslušni svojho otca*, str. 46.

Tieto naše skromné poznámky si nekládli za cieľ znížiť hodnotu prekladu, ani nechceli ukázať, že prekladateľ nevie správne používať privlastňovacie zámeno. Chceli sme len upozorniť, že treba venovať pozornosť aj gramatickej stránke, lebo krása prekladu nespočíva len v lexike. Nenáležité používanie privlastňovacích zámen signalizuje voľačo aj jazykovednej teórii: potrebu presne formulovať pravidlo o výnimkách (dôraz, zreteľnosť, privlastňovanie veľkému kolektívu), aby použitie výnimky nepotrebovalo vysvetlenie, komentár, resp. aby sa chyby neskrývali za výnimky.

O názvoch filmov

S filmovými názvami sa stretávame jednak na plagátoch a v tlači a jednak priamo v kine pri premietaní príslušného filmu, teda na verejných miestach. Z toho vyplýva, že i z jazykovej stránky by mali byť tieto názvy, tieto pomenovania bezchybné a správne. Žiaľ, v mnohých prípadoch to nie je tak. Filmové plagáty, rubriky v novinách uvádzajúce programy kín majú hodne chýb. Všimnime si napríklad názvy troch filmov, ktoré v nedávnom čase v našich kinách premietali: Ružový panther, Odsúdení k hriechu a Vojandy. V každom názve je dajaká chyba.

V názve amerického filmu Ružový panther nám ide o podstatné meno „panther“. Je to pomenovanie istého druhu mačkovitej šelmy — v našom prípade ide o prenesené použitie —, ktoré sa v súčasnom jazyku pociťuje ako zastarané. V zoológii sa dnes táto šelma nazýva *leopard*. V názve filmu by teda bolo bývalo lepšie použiť pomenovanie *leopard*. Keď však autor názvu použil staršie pomenovanie tejto šelmy, mal ho napísať bez *h*, teda *panter*. Nevedno, ako prišiel autor spomenutého názvu k podobe „panther“. Možno sa mu to priplietlo z nejakého cudzieho jazyka, možno sa mu to „h“ tam páčilo, keďže ide o grécke slovo, alebo jednoducho nevedel, ako sa toto slovo v slovenčine správne píše. Stačilo však nazrieť do hocakej príručky a presvedčiť sa o správnom písaní tohto slova. Najlepšie by však bolo bývalo použiť namiesto pomenovania *panter* podstatné meno *leopard*, ktoré je významovo rozhodne priehľadnejšie ako slovo *panter*.

O chybu iného druhu ide pri západonemeckom filme Odsúdení k hriechu. Tu sa nenáležite použila predložka *k*. Aby sme si vysvetlili významy spomínanej predložky a aby sme si ukázali, prečo sa v tomto

prípade použila nesprávne, vezmeme si na pomoc Slovník slovenského jazyka. Predložka *k*, *ku* vyjadruje 1. smerovanie niekam v priestore a v čase (v konkrétnom i v abstraktnom zmysle), napr.: *ísť k priateľovi*, *pristúpiť k matke*, *hovoríť k triede*, *zamieriť k rieke*; *dospieť k presvedčeniu*, *blížilo sa k polnoci*, *schylovalo sa k vojne* a pod.; 2. pribúdanie, pridávanie, stupňovanie, napr.: *pridať sa*, *pripojiť sa k niekomu*; *prirobiť*, *pridať niečo k niečomu* a pod.; 3. vzťah, pomer, napr.: *láska k vlasti*, *pomer k práci*, *úcta k starším* a pod.; 4. primeranosť, vhodnosť, príslušnosť, napr.: *kravata sa hodí k šatám*. V istom veľmi malom počte ustálených spojení sa predložkou *k* vyjadruje účel, cieľ, napr.: *byť k dispozícii*, *som vám k službám*. Tu však ide o výnimočné prípady, ktoré možno charakterizovať ako knižné. Zásadne sa na vyjadrenie účelu, cieľa používa predložka *na* v spojení so 4. pádom príslušného podstatného mena, napr.: *kefa na šaty*, *peniaze na cestu*, *továrň na odev*, *listok na státie*; *ísť na obed*, *chystať sa na skúšku*, *odsúdiť niekoho na smrť*. Pretože aj v spomínanom pomenovaní filmu ide o cieľ, treba tu použiť predložku *na*. Názov filmu bude teda správne znieť *Odsúdení na hriech*.

Teraz prejdime k názvu talianskeho filmu Vojandy. Treba povedať, že je to úplne chybné pomenovanie, ktoré mnohým ľuďom vlastne nič nehovorí, pretože slovenčina podstatné meno „vojanda“ nepozná. Ide tu o mechanické prevzatie českého slova. Takýto postup však nemožno prijať, pretože slovenčine sú expresívne podstatné mená s koncovkou *-anda* cudzie. Film bol nakrútený podľa rovnomennej poviedky talianskeho spisovateľa Uga Pirra. Táto poviedka vyšla v slovenskom preklade približne v rovnakom čase, ako sa u nás začal premietaf spomínaný film. Názov knihy je *Vojačky*. Hoci tu ide o náležite prechýlené ženské podstatné meno od mužského podstatného mena *vojak*, nevidí sa nám tento názov celkom priliehavý. Odvodenina *vojačka* zastierna totiž skutočnosť, že v danom prípade ide o iný vzťah, že tu nejde o ženu-vojaka, ale o vojenskú milenkú. Ženské podstatné meno netreba teda tvoriť od podstatného mena *vojak*, ale od prídavného mena *vojenský*. A v jazyku to tak už dávnejšie je. Existuje v ňom podstatné meno *vojenka*, resp. v západoslovenskej oblasti podstatné meno *vojana* (tu má prídavné meno podobu *vojanský*). Takto sa i formálne naznačí, že ide o iný designát ako v prípade *vojačka*. Tento rozdiel treba vyjadriť najmä dnes, keď v armáde skutočne slúžia aj ženy. Neutrálnym pomenovaním žien, o ktorých je reč, je teda podstatné meno *vojenky* a expresívnym pomenovaním je podstatné meno *vojany*. Podľa toho by potom názov spomínaného filmu i názov poviedky mal znieť *Vojenky*.

Chceme v tejto súvislosti poukázať ešte na jednu skutočnosť. Filmová distribúcia uvedie istý film pod chybným názvom. Tento chybný názov

sa automaticky uvedie na všetkých plagátoch, zjaví sa tiež automaticky vo všetkých novinách v rubrikách, ktoré uvádzajú programy kín — a nenájde sa nik ani v redakciách, ani v tlačiarňach, kto by tento názov opravil, kto by filmovú distribúciu upozornil na chyby a nesprávnosti.

Film ako masový prostriedok šírenia kultúry aj ako prostriedok zábavy má veľký vplyv na kultúru jazyka konzumentov filmového umenia. Preto ani v tejto oblasti nie je na mieste naša príslovečná ľahostajnosť k otázkam kultúry národného jazyka.

Š. Michalus

Vyslovujete viazane?

Keď učitelia opravujú žiakom výslovnosť, len zriedka ich upozorňujú na to, že slovenčina má viazanú (splývavú) výslovnosť. V spisovnej výslovnosti niet tzv. rázu na hranici slov, ktoré sa majú vysloviť v jednom výdychovom prúde.

Rázom sa nazýva razená neznelá hrtanová spoluhláska, ktorá býva na začiatku slova začínajúceho sa na samohlásku, ak toto slovo stojí celkom na začiatku vety alebo výdychového celku. V odbornej literatúre sa označuje znakom *ʔ*. Vo výslovnosti si túto hlásku neuvedomujeme, preto ju v písme ani neoznačujeme. (*ʔAni som ťa nezbadal.*) Často si ju neuvedomujeme ani vtedy, keď ju vyslovujeme tam, kde nemá byť (ak sme si, pravdaže, neosvojili poznatok, že v slovenčine sa ráz nevyslovuje pred začiatočnou samohláskou slova, ktoré máme vysloviť ako zviazané s predchádzajúcim slovom). Napríklad *viužiť atmosféru* (nie využiť *ʔatmosféru*), predložkové spojenie *bez ohľadu* (nie *bes ʔohľadu*) a pod.

V škole sa nevenuje dosť pozornosti splývavej výslovnosti, preto je celkom bežné, že študenti po maturite, ktorí chcú byť učiteľmi a budú mať učiť správne vyslovovať iných, sami nevyslovujú hlásky na hraniciach slov spisovne.

Mnohí poslucháči pedagogických fakúlt čítajú text napríklad takto: ... *učitelia sú povinní nielen učiť, leš ʔi vychovávať* (namiesto *lež i*), *zvýšiť ʔúsilie* (namiesto *zvišid úsilie*), *ich ʔústne prejavy* (namiesto *iy ústne*), *na hodinách ʔo predložkách* (namiesto *na hodinách o predložkách*), *je dosť ʔodbornej literatúry* (namiesto *je dozď odbornej*)...

Nesprávnu výslovnosť zdanlivo napomáha aj písaný text. Kto číta, neuvedomuje si, že vo výslovnosti musí zachovať neutralizačné pravidlo. Niet teda dôvodu, aby v spojení *lež i* koncová znelá hláska *ž* (*lež*) stratila pred samohláskou *i* vlastnosť znelosti.

Poslucháči často nezachovávajú neutralizačné pravidlá na neutralizačnom mieste na hranici slov ani vtedy, keď nasleduje slovo, ktoré sa začína zvučnou (sonórnou) spoluhláskou. Vyslovujú napríklad *náš malý národ* namiesto *náž malý*, *k nesprávnemu chápaniu* namiesto *g nesprávnemu*, *plurál zvieracích mien* namiesto *zvieraciy mien*, *dvanaásť rokov* namiesto *dvanaásd rokov* a podobne.

Správnej spisovnej výslovnosti hlások na hraniciach slov treba teda v škole venovať oveľa väčšiu pozornosť. O výslovnosti nájdú učitelia cenné poučenia v knihe prof. J. Stanislava *Slovenská výslovnosť a o neutralizácii spoluhlások* v knihe prof. E. Paulinyho *Fonológia spisovnej slovenčiny*.

V. Betáková

Niekoľko môže zaujímať, ktorá výslovnosť je historicky staršia, či splývavá bez rázu, a či s rázom. Slovanská porovnávacia jazykoveda učí, že pôvodnejšia, t. j. staršia, je výslovnosť bez rázu, ktorý vznikol iba po rozšírení hiátových spoluhlások.

(J. Stanislav, *Slovenská výslovnosť*, Martin 1953, 280.)

Slováci a ich národný vývin

(Sborník materiálov z V. sjazdu slovenských historikov v Banskej Bystrici.) Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1966, 292 strán.

V jubilejnom roku 1965 usporiadala Slovenská historická spoločnosť (obnovená v roku 1958) sjazd slovenských historikov v Banskej Bystrici. Predmetom rokovania na sjazde bola ústredná téma našich národných dejín — Slováci a ich národný vývin. Pod tým istým názvom vyšiel v novembri minulého roku knižne súbor referátov, ktoré odzneli na sjazde.

Je to súbor jedenástich samostatných štúdií, v ktorých sa sledujú otázky národného vývinu Slovákov od 11. storočia až po rok 1945. Slovenskí historici umožňujú takto najmä širokej kultúrnej verejnosti oboznámiť sa s otázkami nášho národného vývinu.

Je nesporné, že s našim národným vývinom bol najužšie spätý aj vývin nášho národného jazyka. Hoci tematika referátov dotýka sa otázok jazyka len okrajovo, sme presvedčení, že bude osožné upozorniť na tento sborník aj našich čitateľov.

Chronologické usporiadanie referátov umožňuje sledovať problémy národného vývinu Slovákov v dvoch hlavných etapách: v období pred slovenským národným obrodením, teda v období formovania slovenskej feudálnej národnosti, a po národnom obrodení, keď už slovenské etnikum, sformované v národ, prežíva svoje osudy v podmienkach kapitalizmu.

Zo spomínaných jedenástich referátov prvých päť všima si jednak historické okolnosti, ktoré určovali vývin slovenského etnika v rámci Uhorského štátu, jednak národnoemancipačné snahy slovenskej národnosti prejavujúce sa vo forme jazykovej, hospodárskej, triednej a kultúrnej.

Peter Ratkoš vo svojom referáte sleduje postavenie slovenskej národnosti v stredovekom Uhorsku. Dotýka sa otázky vzniku slovenského etnika, jeho teritória, spoločenského rozvrstvenia a značnú pozornosť venuje i jazykovým problémom (hovorený jazyk — nárečia a čeština ako jazyk písomnosti). Zmieňuje sa aj o vzniku pomenovaní *Slovák* a jeho odvodenín (*Slo-*

venka, slovenský), ktorý súvisí s prostredím pražskej univerzity. Branislav Varsík venuje svoj referát otázkam sociálnych a národnostných bojov v mestách na Slovensku v stredoveku. Národnostné boje v mestách na Slovensku v 16. a 17. storočí sú témou referátu Jozefa Vlachoviča. Autor sleduje najmä sociálne a národnostné boje v stredoslovenských banských mestách. Boje medzi národnostne diferencovaným obyvateľstvom nadobúdajú v porovnaní so situáciou v stredoveku už kvalitatívne nový charakter, pretože v dôsledku tureckej okupácie pribúda v mestách v značnej miere i maďarský živel. Ján Tibenský obracia svoju pozornosť na ideologické otázky slovenskej feudálnej národnosti pred národným obrodením. Podľa autora ideológia slovenskej feudálnej národnosti sa začína formovať až v 17. storočí. Jej nositeľmi sú slovenskí vzdelanci najmä z príslušníkov zemianstva. Základom tejto ideológie je príslušnosť Slovákov k „natio slavica“ (k slovanskému národu) propagovaná najmä v národnoobrannej literatúre. V období národného obrodenia pristupuje tu ešte koncepcia československej „kmeňovitosti“. Táto idea slovanskej a československej vzájomnosti a spolupráce ostala podľa J. Tibenského v celom období obrodenia jedným z hlavných faktorov upevňovania slovenského národného povedomia a dôležitou ideologickou oporou národného hnutia.

Problematikou slovenského národného obrodenia zaoberá sa vo svojom referáte Jozef Butvin. Slovenské národné obrodenie charakterizuje ako obdobie, ktorého hlavnou náplňou je „proces postupnej premeny slovenskej feudálnej národnosti v novodobý (buržoázny) národ“. Je to obdobie, v ktorom sa u Slovákov vedomie národnej spolupatričnosti úzko spája s vedomím jazykovej osobitosti a s formujúcou sa slovenskou národnou ideológiou. V tomto období pod sústredeným tlakom maďarizácie, sledujúcej utvorenie jednonárodnostného maďarského štátu, vrcholí snaha Slovákov o konštituovanie spisovného jazyka.

Charakter ostatných referátov uverejnených v tejto publikácii je odlišný, a to v tom, že ich hlavnou náplňou — na rozdiel od predchádzajúcich referátov — sú národnoemancipačné snahy Slovákov už v ich „programových prejavoch“.

V rozsiahlom referáte Ludovíta Haraksim a nastoľuje sa problematika národnostnej otázky a slovenského národného hnutia v revolúcii 1848—1849 na pozadí národnooslobodzovacích bojov ostatných nemaďarských národov a národností vtedajšieho Uhorska. Tento zložitý komplex otázok výrazne dopĺňa referát Karola Rebru Štátoprávne požiadavky Slovákov v rokoch 1848—1849. Oba referujúci vyrovnávajú sa s početnými, často protichodnými názormi vyslovenými v doterajšej literatúre o týchto udalostiach a vyslovujú svoje stanovisko k otázke slovensko-maďarského konfliktu počas revolúcie. Štátoprávne snahy Slovákov v období po buržoáznej revolúcii sú predmetom referátu Júliusa Mesároša. Štátoprávne úsilie Slovákov v tomto období nachádza svoje vyjadrenie v Memorande slovenského národa. Memorandum je podľa autora referátu najvýraznejším národným programom na riešenie slovenskej otázky v období pred prvou svetovou vojnou. Žiaľ, jeho uplatnenie nebolo možné, pretože po rakúsko-uhorskom vyrovnaní dochádza k paralyzovaniu akýchkoľvek slovenských národných pre-

javov. Referát J. Mesároša doplnia príspevok Pavla Hapáka, ktorý sleduje záujem slovenského robotníctva o národný život v druhej polovici 19. storočia.

Otázok našej nedávnej minulosti dotýkajú sa dva referáty uzavierajúce sled referátov v publikácii Slováci a ich národný vývin. Pretože ide o otázky veľmi živé a ich riešenie sa dosiaľ dost obchádzalo, zmienime sa o nich trochu podrobnejšie.

Zdenka Holotíková venuje pozornosť vzťahu KSC k slovenskej otázke za predmníchovskej republiky. Jadrom národnostnej otázky na Slovensku v tomto období stáva sa podľa autorky slovenská otázka ako celý komplex skutočností. Hospodárske zaostávanie Slovenska a jeho sociálne dôsledky a ďalej ideológia čechoslovakizmu (jednotného československého národa a československého jazyka) za predmníchovskej republiky vyvolávajú na Slovensku nespokojnosť, ktorej prejavy sú prevažne nacionálne zafarbené. Radikálne riešenie slovenskej otázky môže priniesť iba hnutie, ktoré je svojou povahou proticentralistické. Toto hnutie mohlo byť alebo revolučné (komunistické), alebo reakčné (ľudácke). Na Slovensku vífazi hnutie ľudácke. Autorka ďalej uvádza niektoré príčiny, pre ktoré komunistické hnutie nemohlo v tom čase stáť na čele nacionálneho hnutia. Bola to predovšetkým slabá robotnícka trieda a fakt, že robotníctvo orientovalo sa predovšetkým na sociálne otázky. Komunisti sa síce usilujú o riešenie niektorých sociálnych, a tým aj nacionálnych otázok, sú to však iba otázky čiastkové. Dôležitým faktorom bolo aj to, že v KSC z hľadiska „revolučnej účelnosti“, ako sa v referáte uvádza, neprichádzala do úvahy otázka osamostatnenia Slovenska. KSC vidí východisko až v sociálnom oslobodení slovenského ľudu. Slovensko vstupuje teda aj do novej CSR s nevyriešenou nacionálnou otázkou.

Riešeniu slovenskej otázky v období národnej a demokratickej revolúcie je venovaný referát Jozefa Jablonického Slovenská otázka v období národnej a demokratickej revolúcie. Ako sa z referátu dozvedáme, otázka pomeru Čechov a Slovákov v novom štáte, teda otázka postavenia Slovenska v novej Československej republike bola ešte na jar r. 1945 otvorená. Na jej riešenie však vystúpili dva protichodné názory. Londýnska emigrantská vláda a prezident Beneš boli v podstate za krajinské zriadenie, obdobne ako za predmníchovskej CSR. Moskovské vedenie KSC zdôrazňovalo riešenie tejto otázky na princípe rovnoprávnosti. No dôležitým činiteľom pri riešení tejto otázky bola Slovenská národná rada, vykonávajúca začiatkom roku 1945 na oslobodenom území všetku zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc. SNR v Manifeste vydanom v Košiciach vo februári 1945 proklamovala utvorenie ľudovodemokratického štátu Čechov a Slovákov na federačnom princípe. V Manifeste sa doslova hovorí: „V dorozumení s predstaviteľmi českého národa upravíme v novom Československu pomer Slovákov a Čechov na základe úplnej rovnosti tak, aby na Slovensku Slováci a v Čechách Česi si spravovali svoje veci, kým ústredný snem a ústredná vláda budú spravovať len spoločné veci jednotného a nedeliteľného štátu.“ A v ohlase Komunistickej strany Slovenska prijatom na košickej konferencii KSS je už jasne formulovaný názor na budúce ústavnoprávne rie-

šenie postavenia slovenského národa v novej CSR. Vyslovuje sa tu požiadavka „demokratickej slovenskej vlády a demokraticky voleného zákonodarného slovenského snemu“. Túto požiadavku tlmočila delegácia SNR v Moskve na rokovaní s predstaviteľmi českých politických strán o utvorení novej vlády a o jej programe. Výsledkom rokovaní o týchto otázkach bolo okrem iného „uznanie samobytnosti Slovákov a uznanie právomoci Slovenskej národnej rady“. V takomto znení dostáva sa požiadavka i do Košického vládného programu. Keďže sa však v Čechách neuvetvorila národná vláda a národný parlament, dostáva sa Slovensko do autonómneho postavenia a právomoc jeho národných orgánov sa tak zužuje. Skutočnosť, že sa tieto zásadné otázky nevyriešili uspokojivo ani po r. 1948, sa v referáte vysvetľuje ako „deformácia marxistickej teórie o národnostnej otázke v politickej praxi“.

Uvedomujeme si, že zložitost celej problematiky obsiahnutej v referátoch nemožno výstižne podať v krátkej zpráve. Odporúčame preto všetkým, ktorí sa zaujímajú o naše národné dejiny, aby si Sborník referátov z V. sjazdu slovenských historikov prečítali.

V. Slivková

Po dvanásty raz v Dolnom Kubíne

Tohtoročný Hviezdoslavov Kubín (5.—9. októbra 1966) patril zasa po viacročnej prestávke deťom. To neznamená, že by boli chýbali dospelí recitátori a odborníci z oblasti umeleckého prednesu, ktorí sa tu každoročne schádzajú, ale hmýrilo sa to tu predovšetkým tými najmenšími, deväťdesaťročnými deťuencami. Kým v kategórii dospelých sa utvorila silná skupina (J. Mladoň, D. Špaleková, J. Straková, K. Horák), ku ktorej sa každý rok dakto nový pripojí, medzi deťmi sa naopak zakaždým vynorí nový talent. Prečo sa však s mladými talentmi nezaoberáme aj ďalej, prečo nám väčšina z nich časom zapadne?

Na seminári a besedách o dramaturgii detského prednesu sa veľa rozumného povedalo a potom pri recitácii konkrétne potvrdilo. Najlepší boli tí recitátori, ktorí si vybrali dielo vyhovujúce ich veku a mentalite. Deti vystúpili napospol s básňami a prózou od domácich autorov, a to tých naj- súčasnejších (L. Feldek, M. Válek, M. Ferko, Z. Klátik, V. Šikula, J. Blažková, K. Jarunková, M. Ďuričková). V ich básňach a prózach si našli svoj svet. Aj keď klasici a starší spisovatelia boli zastúpení málo a ich interpreti často podliehali textu, predseda sme sa mohli presvedčiť, že aj naša klasika sa dá recitovať moderne. (Bratislavčanka Vierka Suchomerová, asi siedmačka, vynikajúco predniesla Bottovu baladu „Lucijný stolček“.)

Chceli by sme podčiarknuť, že najdôležitejšiu úlohu pri rozvíjaní deiskej umeleckej tvorivosti, a teda aj pri rozvíjaní rodnej reči má učiteľ slovenčiny. Pri vystúpení recitátorov sa ukáže, ako učiteľ pracuje so všetkými deťmi, aké v nich vypestoval návyky pri čítaní, ako dbá na správnu výslovnosť. Môžeme to hádam povedať aj tak, že recitátor v istom zmysle

reprezentuje triedu, učiteľovu prácu na hodinách slovenského jazyka. (Spomenieme tu príklad recitátora a učiteľa J. Mladoňa, ktorý príde skoro každý rok s novým objavom.) V súvislosti s tým musíme sa postaviť proti myšlienke, vyslovenej v diskusii, že sborová recitácia sa už prežila. Musíme sa jej zastáť ako prostriedku hlasovej a rečovej výchovy. Iste sú žiaci, ktorí by sa podobne ako pri speve nikdy neosmelili vystúpiť samostatne. Pravdaže tu nesmieme stotožňovať sborové čítanie so sborovou recitáciou. Záleží na každom učiteľovi, akú najvhodnejšiu formu jazykovej výchovy si vyberie.

Ako hodnotiť vystúpenie detských recitátorov z jazykovej stránky? Recitátori zachovávali rytmické členenie verša, pauzy, správne modulovali. Pri prednese prózy sme občas počuli, najmä pod vplyvom predlohy, aj monotónne prednesy bez správneho narábania s vetnou intonáciou a melódiou. (Takéto „hluché“ miesta vznikali pri interpretovaní opisu, vtedy, ak v úryvku bolo časté striedanie dialógov.) Skoro všetci recitátori (!) robili chyby pri artikulovaní: „prehltávali“ hlásky v dlhších slovách a vnútri verša, nesprávne viazali slová, porušovali základné zákony znelostnej asimilácie. Ak aj prihliadneme na možnú trému, chybu musíme hľadať zasa v škole, v nedostatočne uvedomelom, logickom čítaní nahlas (viazanie slova a predložky, asimilácia vnútri, ale najmä na konci slova). Od správnosti reči k jej kráse a ľubozvučnosti — to by mala byť prirodzená a samozrejímavá cesta rečovej kultúry.

Kultúra reči nie je otázkou nadania, ale predovšetkým záležitosťou príslušného prostredia, dobrého vzoru a pravdaže cviku. Docieľme teda to, aby Hviezdoslavov Kubín nebol len prehliadkou, ale iskrou, predsavzatím, že v každej našej škole budeme mať krásnu reč. Prenesme tie nadšené a slávnostné pocity, ktoré človek mal pri odhaľovaní sochy na Hviezdoslavovom hrobe alebo pri milých príhovoroch, recitáciách, spevoch, prenesme ich z malebnej Oravy na celé Slovensko!

J. Bosák

Seminár o jazyku novín

V dňoch 3. a 4. októbra 1966 zišli sa novinári a pracovníci jazykovedného ústavu E. Štúra na seminári, na ktorom sa vo vzájomných rozhovoroch prerokovali základné otázky jazykovej úrovne našich novín.

Prípravené referáty jazykovedcov sa sústredili na tieto témy: 1. slovná zásoba a skladba z hľadiska dodržiavania normy, 2. jazykovoštýlové vlastnosti jednotlivých žánrov.

Po všeobecnom referáte doc. J. Ružičku o základných princípoch jazykovej kultúry predniesli v prvom tematickom okruhu referáty G. Horák o slovnej zásobe slovenskej publicistiky, J. Oravec o skladbe slovenskej publicistiky, M. Ivanová-Šalingová o hovorových prvkoch v publicistike, I. Masár o prvkoch odborného vyjadrovania a spôsoboch ich popularizovania, E. Smiešková o využívaní frazeológie. V druhom tematickom okruhu odzneli referáty J. Mistríka o prenikaní prvkov ume-

leckého jazyka do publicistického štýlu, J. Findru o jazyku a štýle zpravodajských žánrov, J. Horeckého o jazykovej charakteristike titulkov a P. Baláža o problematike ústnych prejavov v rozhlasovej publicistike.

V dvojdňovej diskusii sa ukázalo, v ktorých bodoch sa najviac porušuje norma v našej publicistike, a poukázalo sa i na príčiny tohto porušovania: je to nielen rýchlosť v redakčnej práci, ale aj bezmyšlienkovité napodobňovanie (panelizácia a byrokratizácia jazyka) a do istej miery aj slabé miesta v kodifikácii (veľké písmená).

V diskusii o teoretických otázkach žurnalistiky súvisiacich s jazykom sa poukázalo najmä na potrebu hlbšie skúmať problematiku jednotlivých žánrov i z hľadiska štylistického. Na okraj jednotlivých drobných diskusných príspevkov jazykovedci jasne zdôraznili, že kultúru jazyka treba chápať širšie, pružnejšie a vedeckejšie ako doteraz, že otázky jazykovej kultúry treba riešiť na vedeckých základoch. O nových hľadiskách na jazykovú kultúru treba presvedčať širokú verejnosť a v tomto smere by mali pomôcť aj noviny a novinári.

Referáty i diskusné príspevky z tohto seminára vydá Sväz slovenských novinárov v osobitnom zborníku, aby sa umožnilo ďalšie štúdium nadhodnotených otázok a aby sa pripravila cesta k ďalším seminárom tohto druhu.

J. Horecký

Jazyková poradňa IV

Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1966, 489 strán.

Prednedávnom sa zjavil na knižnom trhu v poradí už štvrtý zväzok rozhlasovej Jazykovej poradne, ktorý obsahuje zväčša príspevky pracovníkov Jazykovedného ústavu E. Štúra z rokov 1961—1963. (Odborní redaktori G. Horák a J. Ružička.) Každého môže potešiť, že je to vydanie nielen rozsahom doteraz najväčšie a graficky najpríťažlivejšie, ale aj to, že slovenskí jazykovedci si našli vhodnú formu a spôsob, ako zainteresovať o jazykové problémy širokú verejnosť. Hoci je väčšina príspevkov zacielená proti hláskoslovným, gramatickým, lexikálnym a štylistickým chybám, nestráca sa pritom zo zreteľa ani druhý cieľ: rozvíjať jazykové povedomie používateľov jazyka. Poslucháč nie je postavený pred hotovú vec, ale autor ho chce priviesť k vlastnému stanovisku, k samostatnému výberu najvhodnejšieho tvaru, väzby, konštrukcie.

Zostavovatelia rozdelili príspevky do takých istých okruhov ako v predchádzajúcich výberoch: Všeobecné príhovory, Zo slovnej zásoby, O tvorení slov, O tvaroch slov, Zo skladby, Zo štylistiky, Z hláskoslovia, výslovnosti a pravopisu. Pokladáme to za správne, pretože všetky zväzky tvoria takto

kompaktný celok. Najrozsiahlejší je okruh príspevkov Zo slovnej zásoby. Formálne sa od neho líšia príspevky z okruhu O tvorení slov tým, že ich obsahom sú zväčša problémy tvorenia nových slov, najmä zdrobnenín, odvodených prídavných mien, miestnych názvov. V oboch kapitolách zaberajú výrazne najviac miesta príspevky, v ktorých sa autori zapodievať správny tvorbu a používaním termínov. Takéto zacielenie je nutné a pre jazykovú prax veľmi potrebné, lebo odborný štýl v slovenčine sa utvoril neskôr ako ostatné jazykové štýly a ďalej preto, že je to oblasť, kde nové slová najčastejšie vznikajú. A pretože odborné názvy používa každodenne každý z nás, vybrané sú z rozličných oblastí. Treba podotknúť, že to nie sú úzko špeciálne termíny, ale tie najbežnejšie (*podnik — závod, ropa — nafta, hoztrágle — piecnice, baník — haviar, vrtuľník — helikoptéra, samoražný chlieb, zrnoviny, motel, fonotéka, topspin, bedminton* a i.), ktoré ako problematické nastolili ľudia zo svojej každodennej praxe. Okrem odborných termínov nájdeme tu poukaz na správne používanie zemepisných a miestnych názvov (*Leopoldville — Leopoldov, Krasňany — krasniansky*), niekoľko termínov z politiky (*junta, politika apertheidu*), objasnenie pôvodu niektorých často používaných slov (*pohár, bryndza*), vysvetlenie významu niektorých cudzích slov (*tabu, ětui*).

V okruhu O tvaroch slov nájdeme príspevky, týkajúce sa tvorenia správnych foriem slov pri skloňovaní alebo časovaní, ako aj dvojtvary a synonymické rady slov. Gramaticky najnáročnejšie príspevky sú zahrnuté do okruhu Zo skladby. Väčšina z nich sa týka väzby sloviac, predložiek, záporu, správneho používania spojok. Výberu primeraných jazykových prostriedkov sú venované príspevky, spojené názvom Zo štylistiky; tu ide o zdôraznenie funkčnosti jazykových prostriedkov, ako jedného z kritérií spisovnosti. Nájdeme tu upozornenia na správne používanie prirovnaní, porekadiel, frazeologických jednotiek. Napokon v poslednom okruhu autori upozorňujú na hláskoslovné, výslovnostné a pravopisné nedostatky.

Skoro pätnásťročné trvanie Jazykovej poradne a knižné vydanie ďalšieho zväzku ukazuje, že máme veľa ľudí, ktorí nie sú k nášmu jazyku ľahostajní a ktorí dávajú podnety k práci jazykovedcom. Takouto vzájomnou spolupracou sa Jazyková poradňa stáva nielen jedným z prostriedkov upevňovania normy spisovného jazyka, ale aj pútavou formou, ako živí záujem o jazykovú kultúru v celom národe. A preto vďaka všetkým tým, ktorí sa o to usilovali a usilujú!

J. Bosák

Ks

KUL
TÚRA
SLOVA

SPYTOVALI STE SA

Príhovor pisateľom

Neraz keď chceme bezchybne a primerane voľačo povedať alebo napísať — ale i vtedy, keď čítame — zastavíme sa pred problémom, s ktorým si nevieme rady. Ak riešenie nenájdeme v praktických jazykovedných príručkách, pýtame si radu. Rady v okruhu správnej a štylisticky primeranej reči dávajú jazykovedci, pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Túto službu verejnosti vykonávajú najmä prostredníctvom rozhlasovej rubriky Jazyková poradňa (z ktorej v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve vyšli doteraz štyri knižné výbery), ďalej listovou poradňou (individuálne odpovede) a napokon v rámci rubriky Odpovede na listy v Slovenskej reči. Slovenská reč mala uvedenú rubriku od svojho 24. ročníka (1959) až do konca lanského, teda 32. ročníka (1966). Teraz táto rubrika, pomáhajúca nielen v každodennom používaní spisovnej slovenčiny, ale i v oblasti odborného štýlu — prechádza v rozšírenom rozsahu do časopisu Kultúra slova.

Náš časopis má poslúžiť každému používateľovi spisovného jazyka, nuž jeho redakcia je presvedčená, že rubrika „Spytovali ste sa“ bude živou pracovňou slovenčiny a vzájomného rozširovania, zjemňovania i prehlbovania jazykového povedomia. A tak posielajte teraz svoje listy na adresu redakcie časopisu Kultúra slova (Bratislava, Klemensova 27).

Ak budete pozorne čítať náš časopis, poradíte si postupne s mnohými problémami sami.

Tešíme sa, že naše rady vo väčšom rozsahu ako doteraz budú prechádzať do praxe.

G. Horák

Čakáte rodinku? — M. G. zo Šarišských Bohdanoviec: „Je táto veta správne štylizovaná? Otázku dostali manželia, ktorí čakajú narodenie dieťa.“

V slovenčine — ako i v iných jazykoch — možno tú istú myšlienku vyjadriť rozličným spôsobom, a to výberom slov a rozličným štylizovaním.

Popri úplne neutrálnom vyjadrení možno formulovať myšlienku aj s istým citovým zafarbením, teda expresívne, ďalej obrazne, prenesene a pod. Dôležité je, aby použitie jazykových prostriedkov bolo primerané štýlu, rázu celkového prejavu a situácii. Teda aj neutrálne formulovanú otázku *čakáte dieťa*, môžeme v istej situácii vyjadriť aj takto: *čakáte rodinu, rodinku?* alebo *čakáte malé, maličké?* Takáto formulácia má skôr hovorový ráz, obsahuje istý citový prízvuk, priateľskú účasť a aj z jazykovej stránky je správna. Slovné spojenie *čaká rodinu, rodinku* sa používa ako synonymné aj k výrazu *je samodruhá*, teda keď hovoríme o žene, ktorá bude mať dieťa, a to najmä vtedy, keď sa chceme o tomto jave vyjadriť jemnejšie, familiárnejšie.

Na vyjadrenie niektorých činností, stavov, situácií z intímneho, osobného alebo rodinného života človeka sa utvorilo v slovenčine viac synonymných opisných výrazov, a to z dôvodov citových, spoločenských, tabuových a pod. V štýlovo diferencovaných prejavoch sa môžu tieto opisné výrazy využívať, naproti tomu v odbornom vyjadrovaní sú namieste odborné termíny.

E. Smiešková

Plurál skromnosti. — Istý rozhlasový poslucháč sa pozastavuje nad množným číslom v hlásateľovej poznámke „Čítali sme zo zahraničnej tlače“ a kladie otázku, či by nebolo správnejšie použiť tu jednotné číslo, keďže to vraví jedna osoba.

Prí odpovedi na nastolenú otázku treba mať na mysli aspoň dve veci: 1. že spomínaná relácia sa volá „Čítame zo zahraničnej tlače“ (používa sa tu teda množné číslo); 2. že hlásateľ tu nevystupuje ako súkromná osoba, lež ako sprostredkovateľ styku medzi autormi relácie, resp. rozhlasom ako celkom a medzi poslucháčmi. Keby totiž hlásateľ povedal „Čítal(a) som zo zahraničnej tlače“, bolo by to veľmi osobné vyjadrenie, priveľmi by sa to týkalo jeho samého. No pretože hovorí v mene rozhlasu ako inštitúcie, je množné číslo namieste. Ale možno povedať, že v istých prípadoch hlásateľ tu používa množné číslo zo skromnosti. Podobne sa množné číslo využíva aj inde, napr. v odbornej literatúre. Autor istej publikácie vraví v množnom čísle tiež vlastne zo skromnosti, príp. aj preto, že svoje poznatky objektívizuje; nepodáva ich len za seba, ale za vedu ako formu poznávania skutočností.

J. Kačala

„Sranda“, „švanda“. — K. J. z Trnavy sa sptuje, kde a kedy sa zjavilo v slovenčine slovo „sranda“.

Toto slovo sa k nám dostalo v posledných desaťročiach z češtiny, kde sa tiež pokladá za výraz vulgárny. Preniklo do reči študentov, vojakov a do reči ľudí, ktorí radi používajú slová veľmi výrazné, nápadné a silne expresívne. Na charakterizovanie takýchto spoločenských vrstiev použili

spisovatelia slovo „sranda“ aj v literatúre, a tak sa dostalo i do Slovníka slovenského jazyka. Čítame pri ňom, že je to výraz nižšie hovorový; zaraďuje sa teda na samý okraj spisovného jazyka. To po prvé preto, že základ tohto výrazu tvorí slovo v spoločnosti tabuované, pokladané za vulgárne a hrubé. Druhou príčinou, prečo nemožno slovo „sranda“ pojať do slovenského spisovného jazyka je to, že je príliš zreteľná jeho nedomáca forma. Prípona, ktorou je slovo utvorené, nezapadá do systému slovenských slovo-
tvorných prostriedkov. Z týchto príčin slovo „sranda“ a podobný, i keď menej vulgárny výraz „švanda“, ako aj ich odvodeniny „srandový“, „švandový“ nepatria do bežného spisovného prejavu. Pravda, tým menej patria do verejných prejavov (rozhlas, televízia). Podľa okolností máme tu v spisovnej slovenčine naporúdzi výrazy *žart, komédia, zábava, cirkus, pestvo, huncútstvo, vystrájanie* atď.

M. Pisárčiková

Tipnúť si. — Z listu A. Machovičovej vyberáme otázku, či sa sloveso *tipnúť si* použilo vhodne v takejto vete: *Tipovanie je v móde, prosím, tipnite si!* (Večerník zo 17. 9. 1966)

Naša odpoveď môže byť krátka a jednoduchá, lebo sloveso *tipnúť si* je správne utvorené. Zo základu podstatného mena *tip* s významom „odhad, mienka, predpoklad o výsledku, napr. v športe“ — ako čítame v Slovníku slovenského jazyka IV, Bratislava 1964, str. 527 — je utvorené nedokonavé sloveso *tipovať* (ktoré sa správne zaznačuje tamže), ako aj nedokonavé zvrtné sloveso *tipnúť si*. Toto dokonavé zvrtné sloveso je novotvar, a preto je pre čitateľa dosť nápadné. Pravdaže nie je ani v spomínanom slovníku.

Sloveso *tipnúť si* patrí k zriedkavému slovo-
tvornému typu, ktorý zahŕňa silne citové slovesá slangového zafarbenia, ako *šachnúť si, risknúť*. Rovnakú vidovú platnosť, ale oveľa slabšiu citovú náplň má rovnoznačné predponové sloveso *zatipovať si*, utvorené priamo k slovesu *tipovať*.

Z uvedeného vychodí, že sloveso *tipnúť si* je silný (nápadný) citový prostriedok a že autor nášho východiskového článku mohol miesto neho použiť aj menej nápadný prostriedok — predponové sloveso *zatipovať si*, a jeho prejav by bol ostal čisto spisovným, bez slangového zafarbenia.

J. Ružička

Pyré, či „püré“ alebo „piré“? — J. O. z Bratislavy: „Toto slovo sa píše rozlične: „piré“, ale aj „pyré“ a tiež „püré“. Ako je to správne?“

V spisovnom jazyku sa udomácnilo pisanie *pyré*. Toto slovo je francúzskeho pôvodu; jeho francúzska podoba je *purée* a znamená toľko čo kaša, kašovitá hmota. V slovenčine sa udomácnila výslovnosť a neskôr i písaná podoba *pyré*. Používa sa najviac v spojeniach *zemiakové pyré, hrachové pyré, gaštanové pyré*. Francúzska hláska *u*, ktorá je i vo francúzskom slove *purée*, sa vyslovuje ako *u*. Ale keďže je slovenskému hláskoslovnému systému cudzia, podľa stupňa udomácnenia príslušného

slova sa nahrádza inou slovenskou hláskou. V tomto prípade je to hláska *í* (písaná *y*), ako je to napríklad i v pôvodne cudzom, ale dnes už úplne zdomáčenom slove *kostým*. Naproti tomu v slove *parfum*, ktoré je takisto francúzskeho pôvodu, sa v spisovnej výslovnosti zachováva hláska *u*, hoci sa ešte pripúšťa zastarávajúca výslovnosť „parföm“ i „parfüm“. V ľudovom jazyku sa používa i podoba „parfín“ (porov. Slovník slovenského jazyka III). Rovnako i v odvodených slovách *parfuméria*, *parfumovať* zastaráva výslovnosť „parfüméria, parfümovať“ (ľudovo i „parfínovať“).

O slove *pyré* ešte poznamenávame, že je v slovenčine stredného rodu, ale neskloňuje sa, lebo jeho zakončenie na *-é* nedovoľuje, aby sa zaradilo do slovenského skloňovacieho systému. Podobne ako je to pri podst. menách *kupé*, *karé* a niektorých iných prevzatých slovách.

E. Smiešková

Výslovnosť názvu obce Terany. — Pýta sa na ňu O. M. z Liptovského Hrádku.

Obec Terany leží v južnej časti Zvolenského okresu. Jazykovo patrí k typu stredoslovenských nárečí, kde sa v zhode so spisovnou výslovnosťou mákké *t, d, ň, l* pred *e, i* zachováva. Výnimku netvorí ani názov vlastnej obce, domáca výslovnosť je „ferani“. Je to zároveň aj výslovnosť spisovná.

M. Pisárčiková

Na dôvažok. — Ing. B. F. diskutoval so svojim kolegom, či sa má vraviť a písať *dôvažok*, a či ‚dovažok‘.

Podstatné meno *dôvažok* je odvodené od slovesa *dovážiť*. Takto sú utvorené i podstatné mená *zárobok* (od *zarobiť*), *násobok* (od *násobiť*), *nálepka* (od *nalepiť*), *prílepok* (od *prilepiť*), *výdavok* (od *vydávať*), *priestupok* (od *prestúpiť*), *dôdavok* (od *odávať*), *pôrod* (od *porodiť*), *pôdoj* (od *poďožiť*).

Ako vidieť, v týchto prípadoch v slovese je krátka predpona (*na-*, *za-*, *pri-*, *vy-*, *pre-*, *do-*, *po-*...) a v odvodenom podstatnom mene je zvyčajne dlhá predpona (*ná-*, *zá-*, *pri-*, *vý-*; *prie-*, *dô-*, *pô-*...). Niekedy je v odvodenom podstatnom mene možná aj krátka predpona, napr. popri *dôdavok* môžeme použiť aj *oddavok* (porov. s podst. m. *odatok*). No podstatné meno *dôvažok* sa v spisovnej slovenčine ustálilo len s dlhou predponou. Podoba ‚dovažok‘ nie je spisovná (je nárečová).

To čo dodáme (akoby dodatočne), je *dôdavok* a čo pridá napríklad mäsiar na dováženie (aby doplnil žiadanú váhu mäsa), je *dôvažok*. V slove *dôvažok* je dlhá predpona *dô-* (predpony s dvojhláskou, napr. *dô-*, *pô-*, *prie-*, proti predponám s jednoduchou samohláskou, napr. *do-*, *po-*, *pre-*, pokladáme za dlhé).

Slovo *dôvažok* možno nájsť v Pravidlách slovenského pravopisu i v Slovníku slovenského jazyka.

G. Horák

KUL
TÚRA
SLOVA

KULTÚRA SLOVA, populárnovedný časopis jazykovedného ústavu E. Štúra Slovenskej akadémie vied pre jazykovú kultúru a terminológiu. Ročník 1, 1967, číslo 1. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Polygrafické závody, n. p., závod 2 Bratislava Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-66 © by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967 K-11*71015

Cena Kčs 3,—